

Ali pedaqoji təhsil müəssisələrində interaktiv seminarlardan istifadənin mahiyyəti

Aynur Cəlal qızı Ağayeva
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
E-mail: aynur.agayeva1989@gmail.com

Rəyçilər: t.ü.e.d., prof. X.M. Məmmədov,
p.ü.e.d., prof. M.M. Əmirov

Açar sözlər: pedaqogika, təlim texnologiyaları, metodlar, metodika, interaktiv təlim, seminar, ali təhsil

Ключевые слова: педагогика, обучающие технологии, методы, методика, интерактивное обучение, семинар, высшее образование

Key words: pedagogy, teaching technologies, methods, methodology, interactive learning, seminar, higher education

İnteraktiv təlim məsələsinə baxarkən mən dərhal Çin atalar sözündən sitat gətirmək istəyirəm ki, bu da bizim fikrimizcə, interaktiv öyrənmə formalarının əhəmiyyətini dəqiq əks etdirir: “Mənə deyin - unudacağam, mənə göstərin - xatırlayacağam, mənə cəlb et - başa düşəcəyəm.”

Dövlət təhsil standartlarına uyğun olaraq, tədris prosesinin həyata keçirilməsi seminarların interaktiv və aktiv formalarda keçirilməsini təmin etməlidir. Ali məktəbdə təhsil alarkən, ilk növbədə, tələbələrin öyrənilən materiala maraq göstərdiyi üsulları seçmək lazımdır. Optimal öyrənmə insanların aktiv olmaq, qarşılıqlı əlaqədə olmaq (interaktiv) imkanı olduqda baş verir. Eyni zamanda, tələbələrin öyrənilən materiala canlı marağı onları süni şəkildə hərəkətə sövq etmək ehtiyacını xeyli azaldır. İnteraktiv təlim prosesində tələbələr uğur vəziyyətini yaşayırlar ki, bu da onların fəal davranışını stimullaşdırır. İnteraktiv metod tələbələrin təkcə bir-biri ilə deyil, həm də müəllimlə dialoqda olduğu üsuldur. Müəllim eyni zamanda qrupun 2-ci rəhbəridir, o, tələbələri dərslərin məqsədlərinə çatmağa istiqamətləndirir. İnteraktiv seminarlarda müəllim əsas diqqətini təlim prosesində yerinə yetiriləcək tapşırıqların ardıcılıqla yerinə yetirilməsinə yönəltməlidir. İnteraktiv tapşırıqların müntəzəm tapşırıqlardan fərqi ondan ibarətdir ki, tələbələr dərslər zamanı təkcə öyrənilən materialı möhkəmləndirmir, həm də yeni biliklər öyrənirlər.

Seminarlar universitetdə praktiki məşğələ formalarından biridir. Məqsədi akademik fənnin mövzularını və bölmələrini dərinləşdirmək və sistemləşdirməkdir, bundan əlavə, seminar idrak, tərbiyə və nəzarət funksiyalarını yerinə yetirir.

İnteraktiv seminarlar aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirir: 1) təlimin səmərəliliyini yüksəldir 2) kursun mühüm mövzularını öyrənmək üçün 3) mühazirələrdə öyrənilməyən mövzular üzrə tələbələrin elmi-tədqiqat işini təşkil etmək üçün. Seminar müəllimin rəhbər rolu ilə yanaşı, gələcək mütəxəssislərin intensiv müstəqil işini nəzərdə tutan və tələbənin fəal olmasına şərait yaradan çevik tədris formasıdır. Odur ki, seminarın effektivliyi böyük ölçüdə təkcə mühazirə materialının keyfiyyətindən deyil, həm də tələbələrin özünü hazırlamasından asılıdır, bu baxımdan interaktiv seminarlar mühazirə kursundan asılı olmayaraq mövzuları olan tədqiqat seminarları kimi üstünlük təşkil edir. İnteraktiv seminarlar müzakirənin daha prinsipial xarakter almasına səbəb olur. Tələbələr müəllimin müttəfiqinə çevrilir, daha yüksək maraq, yaradı-

cı yanaşma nümayiş etdirirlər.

İnteraktiv seminarların digər forması - seminar-müzakirədir, hər bir tələbəyə müzakirə olunan problemlərə öz baxışlarını formalaşdırmaq prosesində nəzəri anlayışlardan nitqdə istifadə etmək imkanı verir. Bu dərslin xüsusiyyəti hər bir tələbənin nəzəri mövqelərin müzakirəsində bərabər və fəal iştirakının mümkünlüyüdür ki, bu da tələbələrin intellektual imkanlarını azad edir, ünsiyyət maneələrini kəskin şəkildə azaldır (1, s. 587-589).

V.V. Quzeyevə görə, interaktiv təlim texnologiyalarının mahiyyəti ondan ibarətdir ki, onlar tək-cə qavrayış, yaddaş, diqqət proseslərinə deyil, hər şeydən əvvəl yaradıcı, məhsuldar təfəkkürə, davranışa, ünsiyyətə əsaslanır. Eyni zamanda, təlim prosesi elə təşkil olunur ki, tələbələr istehsal vəziyyətlərinin, situasiyalı peşə tapşırıqlarının və müvafiq məlumatların təhlili əsasında ünsiyyət qurmağı, bir-biri ilə və digər insanlarla ünsiyyət qurmağı, tənqidi düşünməyi, mürəkkəb problemləri həll etməyi öyrənirlər. İnteraktiv texnologiyalar, tələbələrin ətrafdakı informasiya mühiti ilə məlumat mübadiləsinin bir növüdür (2, s. 192).

“İnteraktiv texnologiyalar” anlayışı müasir təcrübədə müəllimin təşkil etdiyi qarşılıqlı əlaqə prosesində mövcud təcrübə ilə müqayisədə subyektlərin fəallıq dərəcəsini vurğulamaq lazımdır gəldikdə istifadə olunur. İnteraktiv texnologiyalar tələbələrin tədris mühiti ilə bilavasitə qarşılıqlı əlaqəsinə əsaslanır. Tədris mühiti tələbənin özünü mənimsədiyi təcrübə sahəsi kimi tapdığı bir reallıq kimi çıxış edir və bu, tək-cə onun empirik müşahidələrini, tələbənin həyat təəssüratlarını köməkçi material və ya illüstrativ əlavə kimi əlaqələndirməkdən ibarət deyil. Şagirdin təcrübəsi öyrənmə idrakının mərkəzi aktivatorudur. Ənənəvi təhsildə müəllim onun vasitəsilə təhsil məlumatlarını ötürən “süzgəc” rolunu oynayır, interaktiv təhsildə qarşılıqlı yönümlü informasiya axınlarını aktivləşdirən amillərdən biri olan işdə köməkçi rolunu oynayır.

“İnteraktiv təhsil texnologiyaları” ənənəvi təlim texnologiyalarından fərqli olaraq təhsil prosesinin məntiqini nəzərdə tutur: nəzəriyyədən təcrübəyə deyil, yeni təcrübənin formalaşdırılmasından onun tətbiqi yolunu nəzərdə tutur (3, s. 102).

“İnteraktiv seminar müəllimin rəhbər rolu ilə yanaşı, gələcək mütəxəssislərin intensiv müstəqil işini nəzərdə tutan və tələbənin fəal olmasına şərait yaradan çevik tədris formasıdır. Odur ki, seminarın effektivliyi böyük ölçüdə tək-cə mühazirə materialının keyfiyyətindən deyil, həm də tələbələrin özünü hazırlamasından asılıdır, bu baxımdan xüsusi seminarlar mühazirə kursundan, mühazirə kursundan asılı olmayaraq mövzuları olan tədqiqat seminarları kimi üstünlük təşkil edir. İnteraktiv seminarın məqsədi fərdi elmi və praktiki problemlərin dərinədən öyrənilməsidir” (4, s. 2-3).

Müzakirəli seminarı problemin həlli yollarını müəyyən etmək üçün onun kollektiv müzakirəsini nəzərdə tutur. Seminar-disput onun iştirakçılarının dialoq ünsiyyəti formasında keçirilir. Şagirdlərin yüksək zehni fəaliyyətini nəzərdə tutur, mübahisə etmək, problemi müzakirə etmək, öz fikir və əqidələrini müdafiə etmək, fikirləri yığcam və aydın ifadə etmək bacarığını aşılayır. “Didaktik oyunlar prosesində tələbənin peşə fəaliyyətində baş verə biləcək hərəkətlərə bənzər hərəkətləri yerinə yetirməli olduğunu nəzərdə tutur. Nəticədə biliklərin toplanması, aktuallaşması və bacarıq və qabiliyyətlərə çevrilməsi, şəxsi təcrübənin toplanması və onun inkişafı baş verir. Didaktik oyun idrak fəaliyyətinin aktivləşməsinə, tələbələrin şəxsi keyfiyyətlərinin inkişafına şərait yaradır, kollektivizmi, yoldaşlığı, əməkdaşlığı inkişaf etdirir, peşəkar motivasiyanın formalaşmasına kömək edir” (5, s. 512).

Mövzu üzrə seminar məşğələsi tələbələrin elmi, tədris və dövrü ədəbiyyat üzərində müstəqil işinin ən mühüm formasıdır. Məhz seminarlarda hər bir tələbə tədris materialının mənimsənilməsinin dərinliyini yoxlamaq, öyrənilən fənnin kateqoriyaları, müddəaları və vasitələri haqqında biliklərini nümayiş etdirmək, əsaslandırılmış və sübuta əsaslanan qiymətləndirmə

üçün tətbiq etmək imkanı əldə edir. Müasir dünyada baş verən istehsal proseslərinin seminar-da iştirak edən tələbəyə əldə etdiyi nəzəri bilikləri istehsalın təşkili sahəsində konkret praktiki məsələlərin və modellərin həlli ilə birləşdirməyə imkan verir.

Hazırda akademik fənlər üzrə mühazirə saatlarının sayı kəskin şəkildə azaldılır və əksinə, praktiki və seminarlar üçün ayrılan saatların sayı artır. Bu, çox vaxt onunla izah olunur ki, dərslərin, məlumat kitabçalarının və nəhayət, kompüter informasiya mənbələrinin sayı kəskin artıb və tələbənin dərslərin mövzusunun müstəqil öyrənmək imkanı yaranıb. Bu baxımdan, praktiki və seminar məşğələləri tələbənin müstəqil öyrəndiyi nəzəri materialı dəqiqləşdirmək, dərinləşdirmək və düzəltmək imkanına malik olduğu məşğələlərin belə növləri hesab edilir. Məhz buna görə də tədris prosesində əsas diqqət bu tip dərslərə yönəldilir. Prinsipcə, əgər müəllim fəal təlimin bütün formalarından və ya ən azı onların müəyyən bir mövzunun öyrənilməsində ən təsirli hesab etdiyi hissəsindən istifadə edirsə, fikrimizcə, onun yüksək keyfiyyətli inkişafı və mənimsənilməsi kifayət qədər mümkündür. Belə məşğələlərdə tələbələr müstəqil öyrəndikləri nəzəri materialı nəinki hesabat, məruzə şəklində təqdim edirlər, həm də onu əyani təsvirlərin, qrafiklərin, çertyojların, diaqramların və s. köməyi ilə çatdırırlar. İnteraktiv metodlardan – “beyin hücumu”, “dəyirmi masa”, “kiçik qruplar”dan da istifadə etmək mümkündür, lakin yadda saxlamaq lazımdır ki, seminarın keçirilməsinin aktiv formasının əsas məqsədi, ilk növbədə, keyfiyyətcə assimilyasiyadır-tələbələr tərəfindən öyrənilən mövzunun əsas məzmunu, onun əsas hissəsi - təriflər, xüsusiyyətlər, struktur və s. Buna görə də aktiv və interaktiv təlim metodlarının qarışdırılması, praktiki dərslərin qeyri-mütəşəkkilliyinə səbəb ola biləcəyi üçün, prinsipcə, arzuolunan deyildir (6, s. 8-9).

Təlim məşğələlərinin təşkilinin müxtəlif formaları arasında seminarlar müəyyən yer tutur. Seminarlardan istifadənin pedaqoji effektivliyi yerli didaktlar B.P.Esipov, V.V.Zavyalov, V.P.Strezikozin, A.V.Usova və başqalarının əsərlərində sübut edilmiş və əsaslandırılmışdır. Xarici mənbələrdə seminarlardan səmərəli istifadə şərtləri C.Tramp və D.Beyn tədqiqatlarına həsr olunub.

Seminar təhsil formasının qədim Yunan və Roma məktəblərinə qədər uzanan uzun bir tarixi var. 17-ci əsrdən Qərbi Avropada, 19-cu əsrdən isə Rusiya universitetlərində istifadə olunur. Seminarlar praktik xarakter daşımağa, bu və ya digər alimin məktəbini təmsil etməyə başladı, onun rəhbərliyi altında tələbələr fənnin metodologiyasını və elmi tədqiqat metodikasını praktiki olaraq mənimsədilər.

Seminar dərslərin növlərindən biridir ki, onun əsas məqsədi tələbələrə alimlərin fəaliyyət formalarını imitasiya edən şəraitdə nəzəri biliklərdən praktiki istifadə imkanı yaratmaqdan ibarətdir. Ümumiləşdirici seminarlar öyrənilən mövzu üzrə tələbələrin biliklərini ümumiləşdirmək və sistemləşdirmək üçün istifadə olunan ən böyük təhsil və inkişaf imkanlarına malikdir. Bundan əlavə, giriş seminarları mövzunun öyrənilməsindən əvvəl olan və tələbələrə müstəqil şəkildə başa düşməyə, müəyyən tədris ədəbiyyatı ilə işləməyə, bu fəaliyyətin sosial kontekstində hələ öyrənilməmiş məsələlər və problemlər üzərində düşünməyə imkan verən didaktik təsirə malikdir.

Seminarlar müəllimin rəhbər rolu ilə yanaşı, gələcək mütəxəssislərin intensiv müstəqil işini nəzərdə tutan çevik təhsil formasıdır. Seminar bütün növ tədris işləri ilə, ilk növbədə mühazirələrin tədrisi və tələbələrin müstəqil öyrənilməsi ilə bağlıdır. Buna görə də seminarın səmərəliliyi daha çox mühazirələrin keyfiyyətindən və tələbələrin özünü hazırlamasından asılıdır.

Dərslərin keçirilməsinin seminariya forması inkişaf edir, bir mütəxəssisin inkişaf etmiş şəxsiyyətinin formalaşdırılması ehtiyaclarına daha çevik cavab verir. Hal-hazırda, hər biri tələbə fəaliyyətinin təzahürü üçün xüsusi şərtləri təmin edən bir çox növ seminarlar meydana

çıxmışdır.

A. A. Verbitskinin əsərləri seminarlarda müzakirə iştirakçılarının qarşılıqlı əlaqəsinin təşkili üzrə xarici təcrübədən məlumatlar verir ki, bu da indi də öz aktuallığını itirmir.

İnteraktiv iş zamanı seminarın məqsədi, bir tərəfdən, seminarın bütün iştirakçılarının məqsədi, digər tərəfdən, onların hər birinin şəxsi məqsədini və müəllim tərəfindən müəyyən edilmiş sosial əhəmiyyətli məqsədi əks etdirir. Cəmiyyətin sosial nizamı ilə tələbə arasında bir növ vasitəçi rolunu oynayır. Bu, təlim və tərbiyə məqsədləri üçün seminarın məqsəd və vəzifələrində və onların sistemində göstərilən gələcək mütəxəssisin şəxsiyyətinin ümumi və peşəkar inkişafının məqsədidir. Seminarların interaktiv formada keçirilməsi müəllim və tələbələr üçün asan məsələ deyil. Burada təcrübə, problemlərin prinsipin tələblərinə uyğun olan kommunikativ münasibətlərin diqqətlə qurulması, seminarın məzmununun işlənməsi lazımdır. Bu mərhələdə şagirdlər müəllimlərlə müttəfiq olurlar, yüksək maraq və fəallıq nümayiş etdirirlər, dərslər yaradıcı yanaşırlar. İnteraktiv təlim üçün bu fundamental müddələrin həyata keçirilməsi seminarların bir sıra xüsusi formalarının yaradılmasına səbəb olmuşdur (7, s. 10-12).

İnteraktiv metodlardan istifadə zamanı müəllimin rolu kəskin şəkildə dəyişir, mərkəzi olmaqdan çıxır, o, yalnız prosesi tənzimləyir və onun ümumi təşkili ilə məşğul olur, lazımı tapşırıqları əvvəlcədən hazırlayır və qruplarda müzakirə üçün suallar və ya mövzular formalaşdırır, məsləhətlər verir, nəzarət edir. İştirakçılar bir-biri ilə ünsiyyət qurmalı, vəzifələri birgə həll etməli, münaqişələri aradan qaldırmalı, ümumi dil tapmalı, kompromislər etməli olduqları halda, sosial təcrübəyə - özlərinin və başqalarının təcrübəsinə müraciət edirlər. Psixoloqlar müəyyən etdilər ki, pedaqoji ünsiyyət şəraitində qavrayışın dəqiqliyi artır, yaddaş işinin effektivliyi artır, diqqətin sabitliyi, onu bölüşdürmə qabiliyyəti kimi insanın intellektual və emosional xüsusiyyətləri daha intensiv inkişaf edir. Müşahidə qavrayışı, tərəfdaşın fəaliyyətini təhlil etmək, onun motivlərini, məqsədlərini görmək bacarığı formalaşır (8, s. 138).

Məqalə ilə bağlı araşdırdığım metodik ədəbiyyatların analitik təhlilindən aydın olur ki, ənənəvi seminarlar artıq öz aktuallığını itirib. Fəal (interaktiv) təlim metodunun tədris prosesinə daxil edilməsi tələbələrin passivliyinin aradan qaldırılmasına, onlarda təfəkkürün inkişafına, yaradıcılığın formalaşmasına və təlim keyfiyyətinin yüksəldilməsinə şərait yaradır. İnteraktiv seminarlar tələbələr üçün dərslər çox maraqlı və cəlbedici edir. Buna görə də interaktiv seminarların didaktik imkanlarından yüksək səviyyədə istifadə olunmalıdır.

Müasir ali məktəbdə tələbələrin hazırlığının təkmilləşdirilməsi üçün interaktiv təhsil formalarının tətbiqi ən mühüm istiqamətlərdən biridir. Bu gün əsas metodik yeniliklər interaktiv tədris metodlarından istifadə ilə bağlıdır. İnteraktiv təlim idrak fəaliyyətinin təşkilinin xüsusi formasıdır. Bu, çox konkret və proqnozlaşdırıla bilən məqsədləri nəzərdə tutur. Bu məqsədlərdən biri tələbənin öz uğurunu, intellektual həyat qabiliyyətini hiss etdiyi rahat təlim şəraiti yaratmaqdır. İnteraktiv təlim modelindən istifadə həyat vəziyyətlərinin stimulyasiyasını, rollu oyunlardan istifadəni nəzərdə tutur. Tədris prosesində hər hansı bir iştirakçının və ya hər hansı ideyanın üstünlüyü istisna olunur.

İnteraktiv təlim metodlarından istifadəyə əsaslanan tədris prosesi istisnasız olaraq qrupun bütün tələbələrinin idrak prosesinə cəlb edilməsi nəzərə alınmaqla təşkil edilir. Birgə fəaliyyət o deməkdir ki, hər kəs öz xüsusi fərdi töhfəsini verir, iş zamanı bilik, fikir, fəaliyyət yolları mübadiləsi olur. Fərdi, cütlük və qrup işi təşkil olunur, layihə işi, rollu oyunlardan istifadə olunur, sənədlər və müxtəlif məlumat mənbələri ilə iş aparılır. İnteraktiv metodlar qarşılıqlı əlaqə, tələbələrin fəaliyyəti, qrup təcrübəsinə əsaslanma, məcburi əks əlaqə prinsiplərinə əsaslanır. Açıqlıq, iştirakçıların qarşılıqlı əlaqəsi, arqumentlərinin bərabərliyi, birgə biliklərin toplanması, qarşılıqlı qiymətləndirmə və nəzarət imkanları ilə xarakterizə olunan təhsil ünsiyyəti

mühiti yaradılır. İnteraktiv seminarlar universal deyil, heç bir şəkildə dərslərin aparılmasının mühazirə formalarını əvəz etmir, lakin onlar mühazirə materialının daha yaxşı mənimsənilməsinə kömək edir və ən əsası rəy, münasibət və davranış bacarıqlarını formalaşdırır.

Məqalənin aktuallığı. İnteraktiv seminarların öyrənilməsi nəticəsində müəyyən etdik ki, bu vaxta qədər bu mövzu tədqiqat obyektini kimi seçilmədiyi üçün bu sahədə bir boşluq var. Həmin boşluğun doldurulmasına çox böyük ehtiyac var.

Məqalənin elmi yeniliyi. Məqalənin elmi ondan ibarətdir ki, məqalədə irəli sürülən müddə və yeniliklər tarixin tədrisi metodikası elmini yetərincə zənginləşdirir.

Məqalənin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Məqalənin praktik əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, məqalənin məzmunundan ali məktəblərin müəllimləri pedaqoji fəaliyyətlərində istifadə edə biləcəklər. Tarixin tədrisi prosesində fəal təlim metodlarından istifadə təlimin keyfiyyətini yüksəldərək tələbə şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır.

Ədəbiyyat

1. И.В. Малкина, Л.П. Ситкина – Дифференцированный подход к распределению студентов в группы и интерактивное обучение в них. //Известия Самарского научного центра Российской академии наук. – 2014. – № 4. – с. 587–589.

2. Гузеев, В.В. Основы образовательной технологии: дидактический инструментарий / В.В. Гузеев. – М.: Сентябрь, 2006. – 192 с.

3. Ваганова, О.И. Педагогические технологии в условиях уровневой системы высшего профессионального образования: учебно-методическое пособие / О.И.Ваганова. – Н. Новгород: НГПУ, 2012. – 102 с.

4. Малкина И.В., Крестьянсков А.А. Семинар как форма интерактивного практического занятия. Самарский государственный технический университет. 2014, с.2-3.

5. Педагогика и психология высшей школы: учебное пособие для вузов/ отв. ред. М.В.Буланова-Топоркова. – Ростов н/Д: Феникс, 2006. – 512 с.

6. Негосударственное частное образовательное учреждение высшего профессионального образования «Армавирский лингвистический социальный институт». Методическое пособие по подготовке к интерактивным занятиям. Армавир, 2014, с.8-9.

7. Методические рекомендации по проведению занятий в интерактивной форме. Санкт-Петербург 2021, с.10-12.

8. Т.И.Ермакова, Е.Г.Ивашкин. Проведение занятий с применением интерактивных форм и методов обучения. Нижний Новгород, 2013, с.138.

А.Д. Агаева

Сущность использования интерактивных семинаров в педагогических ВУЗах

Резюме

В статье исследуются общие принципы интерактивного обучения студентов, а также рассматривается методика проведения семинарских занятий. Исследуются основные идеи интерактивных технологий, выделяются общие результаты и эффекты интерак-

тивного обучения. Раскрыты возможности реализации интерактивных технологий в преподавании педагогических дисциплин при подготовке студентов высших учебных заведений.

A.C. Aghayeva

**The essence of the use of interactive seminars
in pedagogical universities**

Summary

The article examines the general principles of interactive teaching of students, and also discusses the methodology for conducting seminars. The main ideas of interactive technologies are explored, general results and effects of interactive learning are highlighted. The possibilities of implementing interactive technologies in the teaching of pedagogical disciplines in the preparation of higher education students are revealed.

Redaksiyaya daxil olub: 01.07.2022